

*Кондрашихін А. Б.,
д.е.н., доцент, завідувач кафедри
державних та місцевих фінансів,
Академія муніципального управління*

МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ СУЧАСНИХ ФІНАНСІВ: ЕКОНОМІКО-ПРАВОВЕ ПОРІВНЯННЯ

У ході трансформаційних змін господарського комплексу України виникають проблемні питання стосовно досягнення сталого характеру процесів соціально-економічного руху. Одним з найважливіших сьогодні виступає сектор фінансового забезпечення суспільних подій, де обертаються фінансові активи та існують специфічні фінансові відносини між суб'єктами. Вивченням сучасних фінансів займаються фахівці з різних галузей науки. Тому важливим стає порівняння поглядів науковців з позицій спільності та розбіжностей методологічного апарату дослідження фінансової сфери ХХІ століття.

Метою статті є порівняння методологічних засад дослідження фінансів, що сформувалися в економічній та юридичній науках.

Обидві науки належать до категорії суспільних наук, тобто загальним предметом дослідження виступають суспільство, людина, особистість. У загальному сенсі економісти та юристи вивчають суспільні відносини, що складаються між суб'єктами, у цьому аспекті – між учасниками фінансових відносин. Водночас вони стосуються однакових наукових груп: право – це соціальні науки; економіка – соціальні науки [1, с. 1], тому на цьому рівні мають характеризуватися методологічною єдністю.

Єдністю визначаються також підходи до формулювання об'єкта дослідження обох наук. Об'єкт дослідження – це «... процес або

явище, що породжує проблемну ситуацію й обране для вивчення» (економічні та юридичні науки) [2, с. 10]. Предмет – міститься в межах об'єкта. Предмет та об'єкт співвідносяться один з одним у межах дослідження з такими властивостями: предмет відповідає певній частині об'єкта (аспекту, стороні тощо); предмет виступає часткою від цілого об'єкта; перебувають у нерозривному зв'язку тощо.

Але юридична наука виділяє також специфічне трактування об'єкта дослідження: об'єкт дослідження окремо юридичної науки – це право і держава (спільний), який розподіляється через спеціалізовані науки, що входять до її складу, кожна з яких водночас має свій власний предмет дослідження [3, с. 1].

Фінанси – це система економічних відносин між державою, юридичними та фізичними особами, а також між окремими державами і міжнародними економічними інститутами й організаціями щодо акумуляції та використання грошових коштів на основі розподілу й перерозподілу валового внутрішнього продукту і національного доходу. На мікрорівні об'єктом акумуляції, використання, розподілу і перерозподілу виступають грошові доходи і фонди підприємств і організацій [1, с. 1], окремих господарських суб'єктів, приватних підприємців, що створені у межах чинного законодавства та мають певний організаційно-правовий устрій. Згідно з загальнодоступними електронними ресурсами наукова дисципліна «Фінанси» вивчає гроші і соціально-економічні відносини, що пов'язані з формуванням, розподіленням і використанням матеріальних ресурсів. Вікіпедія пропонує вважати фінанси виключно економічною дисципліною.

Для обох наук однаковими є класифікаційні ознаки фінансів, що традиційно використовують для їхнього поділу на: 1) публічні (державні фінанси і муніципальні фінанси або місцеві) і приватні (особисті фінанси та сімейні фінанси; фінанси малого бізнесу, корпоративні фінанси (підприємств, т. зв. бізнесу), фінанси банків, фінанси некомерційних організацій. Однаковими в межах порівняння можна вважати первинність видатків для публічних фінансів і прибутки – для приватних, а також сегментація фінансової діяльності: фінансовий менеджмент; фінансові ринки; банківська справа; фінансові статистика, математика та інформація; фінансовий контроль тощо. Кожному з сегментів можна поставити у відповідність певну область фінансових знань, які узагальнюють фінансову практику та відо-

бражають специфіку фінансових суспільних відносин, що фактично сформовані, існують та розвиватимуться у сучасному суспільстві XXI століття.

Виходячи з сегментації фінансової сфери та фінансових знань, до вивчення фінансових відносин залучаються фахівці з різних наукових галузей, включаючи групи природних та гуманітарних наук (за тематикою дисертаційних та монографічних досліджень):

- технічні, зокрема наукові спеціальності 05.05.13.06 – інформаційні технології; 01.05.02 – математичне моделювання та обчислювальні методи; 05.13.03 – системи та процеси керування тощо [4];
- економічні, зокрема 08.00.08 – гроші, фінанси і кредит [5];
- юридичні, а саме: 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право [6];
- географічні, 11.00.02 – економічна та соціальна географія [7];
- історичні – 07.00.04 – археологія [8];
- державне управління – 25.00.02;
- документознавство. Архівознавство – 27.00.02.

При цьому аналіз кількості поданих до захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата наук свідчить про вагому частку галузевих досліджень у фінансовій сфері лише з двох спеціальностей – 08.00.08 та 12.00.07, а саме: 79 та 37 робіт відповідно [9]. Тому подальше порівняння концентрується навколо наукового доробку саме з цих напрямів.

Формула спеціальності 12.00.07 містить таке [6]. Зміст підрозділу «Фінансове право» – наукові знання про суспільні відносини, що формуються у сфері управління органами публічної влади публічними фінансами. Фінансово-правове регулювання є важливою сферою управління державою комплексом бюджетно-фінансових і кредитних відносин, які складаються на податковій і грошово-платіжній основі, вивчаються наукою фінансового права з метою теоретичного та практичного осмислення явищ і процесів у вказаній галузі.

Формула спеціальності 08.00.08 більш розгорнута та містить таке [5]. Це наукова спеціальність, яка досліджує рух фінансових ресурсів, формування та використання капіталу, доходів і грошових фондів, що опосередковують розподіл та перерозподіл вартості ВВП у суспільстві на макрорівні, грошову, фінансову і кредитну систе-

ми та їх інституційну інфраструктуру, функціонування державних фінансів, фінансового і страхового ринків, фінансову внутрішню й зовнішню політику держави та її складові.

Тобто вже на рівні формул наукових спеціальностей простежуються розбіжності між конкретикою обрання як об'єктів, так і предметів досліджень обома науками.

Різняться також напрями досліджень обох наук. Так, напрямами досліджень юридичної науки у сфері фінансів виступають (див. Структурний розподіл спеціальності, розділ 2.2 «Фінансове право») [6]:

1. Предмет, метод, методологія та система науки фінансового права.
2. Категоріально-понятійний апарат фінансового права.
3. Фінансова діяльність інститутів публічної влади.
4. Предмет, метод, інститути та система фінансового права.
5. Предмет, метод, інститути та система фінансового законодавства.
6. Фінансово-правові норми та фінансово-правові відносини.
7. Суб'єкти фінансового права та фінансових відносин.
8. Правове регулювання фінансового контролю.
9. Правове регулювання фондового ринку та обіг цінних паперів.
10. Міжнародне фінансове право.

Перелік напрямів спеціальності 08.00.08 набагато ширший та містить 33 позиції [5]:

1. Попит та пропозиція грошей, механізми грошово-кредитного регулювання. Фіскальна і монетарна політика, їх координація; інфляція і стабілізація грошей.
2. Фінансова система, основні напрями її реструктуризації.
3. Фінансова політика держави та інструменти її реалізації.
4. Фінансове прогнозування, планування і регулювання.
5. Фінансове забезпечення галузей соціальної сфери.
6. Державне фінансове господарство. Державний бюджет, бюджетний устрій і бюджетна система. Бюджетний процес. Бюджетна політика держави, бюджетний менеджмент.
7. Система доходів і видатків бюджету, їх оптимізація. Доходи і видатки бюджету як засіб реалізації соціально-економічної політики держави.
8. Бюджетний дефіцит і система дефіцитного фінансування.
9. Місцеві фінанси й місцеве оподаткування. Фіскальний (бюджетний) федералізм, міжбюджетні відносини. Система бюджетного і фінансового вирівнювання.

10. Державні та недержавні фонди цільового призначення.
11. Державний фінансовий контроль і аудит, фінансовий моніторинг.
12. Фінансова безпека держави, суб'єктів підприємництва та фінансових інститутів.
13. Теорія і практика оподаткування, форми та методи оподаткування, податкова система і податкова політика держави. Податковий менеджмент.
14. Податкове рахівництво, адміністрування податків і податковий контроль.
15. Державний кредит і державний борг, система управління внутрішнім і зовнішнім державним боргом.
16. Фінансовий ринок і його сегментація, інструменти та інфраструктура ринку цінних паперів. Портфельне інвестування. Держава на фінансовому ринку.
17. Фондовий ринок. Фондова біржа і біржові операції.
18. Хеджування фінансових ризиків. Ринок похідних фінансових інструментів.
19. Ринок фінансових послуг.
20. Теоретичні і прагматичні проблеми розвитку страхування, його основні форми, види й галузі.
21. Перестраховання на внутрішньому та зовнішніх ринках.
22. Страхувальний менеджмент.
23. Страхувальний ринок, закономірності та перспективи його розвитку в Україні, страхові послуги й особливості їх реалізації.
24. Страхувальний маркетинг і напрями його активізації.
25. Формування та розміщення страхових резервів.
26. Забезпечення фінансової надійності страховиків.
27. Формування та функціонування ринку кредитних ресурсів, кредитна система.
28. Механізм функціонування банківської системи, організація й управління діяльністю банків, маркетинг у банківських операціях.
29. Іпотечне кредитування, лізинг у банківській діяльності, інвестиційна діяльність банків.
30. Механізм банківського кредитування та його особливості в окремих галузях і сферах економіки.
31. Організація безготівкових і готівкових розрахунків.
32. Фінансовий менеджмент у банку.

33. Операції з іноземною валютою, валютне регулювання та платіжний баланс.

Певну розбіжність для різних наук демонструють і методи дослідження [9]. Так, до методологічного інструментарію юридичної науки у сфері фінансів належать методи [10]: історичний, діалектичний, системно-структурного аналізу, формально-логічний (догматичний), порівняння та порівняльно-правовий, історико-правовий, логічного і порівняльного аналізу законодавчих та нормативних актів, моделювання, аналізу та синтезу, індукції та дедукції, емпіричного дослідження (спостереження, експеримент), системного підходу, статистичного аналізу, формально-юридичний та логіко-юридичний, компаративного та ретроспективного аналізу, прогнозування.

Методологічний інструментарій економічного дослідження вміщує добре випробувані у сфері фінансів методи аналізу [11]: конкретно-історичний, діалектичний, системно-структурний, порівняльний, економіко-статистичний та економіко-математичний, синергійний, коеволюційний, індукції та дедукції, емпіричний із застосуванням певної методики, метафізичний, кількісно-якісний, логічний, абстрактний, класифікації та експертних оцінок, проблемно-цільового підходу, сценарного моделювання, прогнозування тощо.

Спільними в обох науках є багато методів, зокрема: діалектичний, системно-структурного аналізу, аналізу та синтезу, індукції та дедукції, емпіричного дослідження (без конкретизації методики), системного підходу, статистичного аналізу тощо. Але розбіжність результату може виникати вже на рівні флуктуації границь предмета та об'єкта дослідження з ефектом посилення у подальшому розвитку та використанні.

Фінансова практика змушує шукати нові методи дослідження, оновлювати методологічну базу. Сьогодні з'являються нові методи, у яких дається спроба поєднати результативність юридичного аналізу з економічною оцінкою фінансового обігу, господарського результату [12]. Сподіваємося, що майбутнє лежить у напрямі поєднання зусиль правознавців та економістів на шляху розв'язання складних проблем фінансового забезпечення господарства країни у XXI столітті.

Список використаної літератури

1. Суспільні науки. [Електронний ресурс] // Вікіпедія. – Режим доступу: <http://uk.wikipedia.org/wiki/>
2. Основні вимоги до дисертацій та авторефератів дисертацій // Бюлетень ВАК України. – 2007. – № 6. – С. 9–16.
3. Предмет і методи загальної теорії держави і права [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.pravnyk.info
4. Аналіз сталого розвитку: глобальний і регіональний контексти: монографія / Міжнар. рада з науки (ICSU); наук. кер. М. З. Згуровський. – К.: НТУУ «КПІ», 2010. – Ч. 2: Україна в індикаторах сталого розвитку. – 220 с.
5. Паспорт спеціальності 08.00.08 – гроші, фінанси, кредит // Бюлетень ВАК України. – 2007. – № 1. – С. 14–15.
6. Паспорт спеціальності 12.00.07 – адміністративне право і процес; фінансове право; інформаційне право // Бюлетень ВАК України. – 2007. – № 6. – С. 9–16.
7. Мельник К. Ю. Ринок цінних паперів України: суспільно-географічне дослідження: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. геогр. наук: спец. 11.00.02 / К. Ю. Мельник, 2010.
8. Марченко Л. В. Просторова організація господарства Херсонеса Таврійського в період розквіту (друга половина IV– перша половина III ст. ст. до н. е.): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. істор. наук: спец. 07.00.04 / Марченко Л. В. – К., 1997. – 22 с.
9. Атестаційний вісник // Науковий світ. – 2010. – № 2–7.
10. Реферативний огляд науково-дослідних робіт Науково-дослідного інституту фінансового права (2002–2010 роки) / [за заг. ред. О. В. Солдатенко]. – 2-ге видання, оновлене. – К.: Алерта, 2010. – 200 с.
11. Мочерний С. В. Методологія економічного дослідження / Мочерний С. В. – Львів: Світ, 2001. – 416 с.
12. Кондрашихін А. Б. Інвестиційна діяльність в ринкових умовах господарювання: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. / Кондрашихін А. Б., Пєпа Т. В., Качала Т. М. – Черкаси: ЧДТУ, 2010. – 335 с.